

цвіт, але до того треба волі, борби і відречення!» [6, с. 283] – твердить Наталія Верковичівна («Царівна»); «Краще, щоб з тої нашої жінки виробилася сильна особистість, із виразними рисами: виробився свого роду тип, що відіграв би свою роль в розвою культури й історії нашої народності, не менш геройчно й корисно, як інші національні жіночі типи» [5, с. 357], – доводить геройня «Балаканки про руську жінку». Художньо осмислюючи ніцшеанську ідею аристократизму, письменниця проникливо означить національну кризу роду, спричинену браком активно-чоловічого ставлення до дійсності. У «Царівні» і в інших своїх творах вона акцентує надмірну жіночість, пасивність маскулінної статі. Вимальовані Кобилянською образи чоловіків-українців постають своєрідним втіленням матеріальності, відтак вони втрачають здатність формувати життя, а це зрештою робить їх невільниками інстинктів. «Я бажала лиш, – наголосить Наталка Верковичівна у розмові з Василем Орядином, – щоб ви стали морально свободідним мужиною, а не наймитом своїх страстей» [6, с. 283]. Зауважимо, що справжні «аристократи духу» у творах О. Кобилянської – це переважно чужинці (німець Ернест Ріттер («Він і вона»), хорват Іван Марко («Царівна»), німецький професор-художник («Ніоба») та ін.). Як виняток – образ українця Нестора Обрінського із повіті «Через кладку». Однак цей аристократичний маскулінний тип наскільки рідкісний, що приречений на загибель. Доля Нестора Обрінського немов би підтверджує думку Ф. Ніцше про те, що «люди обрані, вишукані, рідкісні, важкі для розуміння, дуже часто стають самотніми, вразливими внаслідок свого усамітнення до напастей і рідко продовжують свій рід» [10, с. 168]. Відтак, як засвідчує творчість Кобилянської, в умовах кризи саме емансипована жінка бере на себе роль творця нових цінностей, який на нових скрижалях напише слово «шляхетний».

У своїй праці «По той бік добра і зла» Ф. Ніцше зазначав: «Є книжки, котрі для душі та здоров'я мають цілком

протилежну вартість залежно від того, чи їх читає ница душа, ница життєва сила, чи вища й потужніша. У першому випадку ці книжки небезпечно, руйнують і занапащають, у другому – поклик герольда, що закликає найвідважніших до їхньої відваги» [10, с. 30]. Це твердження німецького мисленика виявиться пророчим, як і багато інших його думок. В історії європейської та вітчизняної культури можна віднайти немало прикладів цілком супротивного впливу творів Ніцше на людську свідомість. У випадку з Ольгою Кобилянською можна стверджувати, що вона належала до тих, хто мав душу вищу і потужнішу, відтак учення автора філософської поеми «Так казав Заратустра» поривало її до Творчості, Гармонії, Краси. А її геройням воно відкривало істини справжнього буття і справжньої людини.

1. Алчевська Х. Два вороги міщанства / Х. Алчевська // Укр. хата. – 1909. – № 5. – С. 238–241.
2. Вороний М. Відоіза / М. Вороний // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. 16. – С. 14.
3. Гундорова Т. Femina melancolica: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
4. Кобилянська О. Він і вона / О. Кобилянська // Кобилянська О. Твори: у 2 т. – К.: Дніпро, 1988. – С. 342–363.
5. Кобилянська О. Балаканка про руську жінку / О. Кобилянська // Кобилянська О. Твори: у 5 т. – К.: Держ. вид во художньої літ., 1963. – Т. 3. – С. 356–360.
6. Кобилянська О. Царівна / О. Кобилянська // Кобилянська О. Твори: у 2 т. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1. – С. 24–307.
7. Кримський А. «Царівна». Оповідання Ольги Кобилянської / А. Кримський // Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. – К.: Держ. вид во Художньої літ., 1963. – С. 36–38.
8. Ницше Ф. Автобіографія (Ecce Homo) / Ф. Ницше // Ницше Ф. Избр. произведения: в 2 кн. – М.: Сирін, 1990. – Кн. 2. – С. 328–415.
9. Ницше Ф. Письма / Ф. Ницше; сост., пер. с нем. И. А. Эбанайдзе. – М.: Культурная революция, 2007. – 400 с.
10. Ницше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Ф. Ницше; пер. з нім. А. Онишка. – Львів: Літопис, 2002. – 320 с.
11. Ницше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади / Ф. Ницше; пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука. – К.: Основи, 2003. – 437 с.
12. Safranski R. Nietzsche: A Philosophical Biography / R. Safranski. – New York; London: W. W. Norton & Company, 2003. – 437 р.

Людмила Сорочук

Міфологічний простір в етнокультурі українців

У статті розглядаються питання трансформації та функціонування міфологічного простору в етнокультурі українців. У фольклорних текстах, календарно-обрядовій поезії та родинній обрядовості зафіксовано й збережено давні вірування наших предків, які лягли в основу прадаєньої культури.

In the article the questions of transformation and functioning of mythological space in ethnical culture of Ukrainians are investigated. The folklor, calendar and traditional poetry as well as family's rituals the traditions and ancient imaginations of our forfathers are saved, which makes the background of our ancient culture.

Архаїчні уявлення, релігійні культури та давня міфологія зумовили ритуальну поведінку наших далеких пращурів, пов'язану з їхнім життям та побутом. Впродовж тривалого часу сформувались та утвердились календарно-обрядові традиції, які увібрали в себе особливості природної циклічності, різні етапи землеробської праці. Родинна обрядовість, як найдавніший пласт народної обрядовості, об'єднала ритуально-обрядові дії з піснями, які виконуються з нагоди основних етапів життя людини, зміни родинного статусу, відзначення родинних свят, тощо.

Ритуалізовані тексти лягли в основу календарно-обрядової поезії, яка тісно пов'язана із циклічністю та змінами в природі. Основними ознаками календарної обрядовості є синкретизм, що проявляється у поєднанні пісні, руху, танцю. Кожен із календарних циклів об'єднується навколо

одного найважливішого свята, а в родинній обрядовості – під час відповідних змін в житті людини (народження дитини, досягнення повноліття, вібір пари та одруження, прошання та поховання померлого, вшанування та поминання померлих).

Фольклорно-обрядова традиція своїм змістом, певними ознаками донесла багато елементів архаїки, які здавна перебувають під охороною обряду. Календарна та родина поезія разом з обрядами є неподільною цілісністю, що збереглася в народних традиціях, де значна увага приділяється єдності людини і природи, космогонічним уявленням, таємничості народження і смерті, нерозривному зв'язку нащадків із предками та пошукам відповідей на запитання – як створився світ, яке місце займає людина в цьому світі?

Система родинної обрядовості є однією з найархаїчніших в етнокультурному просторі українців. Вона зароджувалась у час, коли людина починала усвідомлювати своє місце у світі, вбачаючи певну циклічність та повторюваність у зміні поколінь. Як і календарно-обрядова творчість, родинна обрядовість виникла на основі тотемічно-анімістичних вірувань та поклоніння культу Роду і тісно пов'язана з магією.

З-поміж усього розмаїття до нашого часу збереглися лише системи обрядів проведення весілля, народження дитини, досягнення повноліття, обрядодії пов'язані з похованням людини, ритуальні дії закладення фундаменту будівництва нового дому та святкування новосілля.

Архаїка календарно-обрядової й родинної творчості становить з обрядом нерозривну єдність, в якій простежується зв'язок нащадків із предками, закони упорядкованості світу, а отже відображає світогляд українців.

Усна народна творчість як частина культурної спадщини українців є колективним витвором, етнофондом багатьох людських поколінь. Тому упродовж тисячоліть вона була чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду, буття наших пращурів, їхнього світосприйняття та втіленням народної мудрості. З цього приводу С. Килимник говорив: «Ці давні пісні-містерії, ігри та звичаї збереглися в душі кожного українця; не втратились вони на тому довгому, безконечному тернистому шляху нашої нації, бо вони інтуїтивно, несвідомо, нам незрозуміло є тією святою і безконечною ниткою вічності, що пов'язує душі наші сьогодні з душами наших далеких пращурів, які створили цю культуру. Ось чому не затратилось усе це» [4, с. 177].

Уснопоетичне художнє слово, усна народна творчість або фольклор є однією із складових етнокультури. Український фольклор за змістом і характером ширення та функціонування тісно пов'язаний із різними етапами та способом життєдіяльності людей і становить важому частину народної традиційної культури українців. Важливі події в житті людини, родинні цінності, народний світогляд, релігійні вірування, естетичні прагнення, осмислення минулого, мрії про майбутнє – усе це знайшло увічнення у народній творчості.

Для фольклорно-обрядової традиції характерні колективність, варіантність, анонімність, синкретизм. Дійсність у фольклорі відображається словесно-музично-хореографічними формами творчості, які виражают світогляд народу, його життя і побут. М. Грушевський зазначав, що в кожного народу перед його писемною традицією лежить довгий ряд безпісемної творчості, який сягає пракультурних глибин [2]. І справді, узагальнивши багатовіковий людський досвід, усна народна словесність, ритуали, обрядові дії відбивають не лише історію, а й ментальність, національну свідомість, мораль, етику та звичаєво-правові установки спільноти.

Найхарактерніша ознака фольклору – це його усна форма творення. За допомогою фольклорних творів, які були і є «мистецтвом пам'яті», народ віками передавав від покоління до покоління досвід свого життя, погляди на добро і зло, людські цінності тощо. Для усної народної творчості властиве поєднання колективного та індивідуального. Індивідуальне, створене однією людиною, швидко поширюється, доповнюється і стає колективним витвором, адже тексти творяться людьми, а отже народною мовою, увібралши діалектні особливості, наголоси та інтонації.

Фольклорно-обрядова традиція розгортається і передається через тексти, образи й символи, які зумовлюють характер функціонування, спосіб моделювання навколошнього світу, створюючи можливість з'ясувати, як сприймали світ наші предки, як формувалось міфологічне мислення. Таке мислення існує у масовій свідомості і в наш час, поряд з філософськими пошуками, науковими знаннями, що базуються на аналізі фольклорних текстів, враховуючи психологічні та ментальні особливості українців.

Інтерес різних наукових досліджень до календарно-обрядової поезії, родинно-обрядової творчості зумовлюється тим, що в ній збереглися прадавні основи міфологічного мислення наших предків. Така основа хоча й уривчасто, однак дає можливість репрезентувати нашу етнокультурну. Тому дослідження українського фольклору було і є предметом багатьох наукових пошуків у філософії, етнології, лінгвістиці, етнопсихології та ін. Так, В. Гнатюк, характеризуючи поширені теорії про народну творчість, пов'язані із найдавнішими віруваннями, говорив, що жодна з них не може бути універсальна, бо не можна постаніти всіх творів усної словесності пояснити одним способом [1, с. 133].

Можна констатувати той факт, що під впливом світоглядних поглядів та суспільно-історичних змін усні тексти змінювалися, при цьому деякі взагалі зникали, натомість з'являлися нові. Як уже зазначалося, із часом багато архаїчних текстів було втрачено. Але на початку XIX ст. (1827 р.), після виходу в світ збірки «Малороссийские песни изданные М. Максимовичем» [6], почалися регулярні записи творів усної народної словесності багатьма дослідниками та фольклористами. Тому збережений матеріал, багатий образно-символічним наповненням, й репрезентує основні архетипи етнокультури українців.

Кожна культурна епоха має характерні образи, символи, цінності, міфи, що зумовлюють властиві для даного етносу способи інтерпретації традицій, звичаїв, обрядів, способу життя та ментальність. Мова йде про надбання українського фольклору, наповненість усної народної словесності образами, символами, архетипами та цінностями.

Концептуальне вивчення архетипів етнокультури дозволяє аналізувати фольклорні тексти, в яких закодовано моделювання світу нашими пращурами. Найбільш архаїчним компонентом моделювання світу була позиція «верх – низ». Верхній світ в усній народній словесності асоціюється із символами неба («вирий», птахи, ангели, Бог). Нижній світ (світ темряви, світ предків) асоціюється із символами потойбіччя (змії, жаби, демонологічні істоти). Між Верхнім і Нижнім світами є світ Земний. У цьому світі й проходить життя людей, де вони за допомогою різних фольклорно-обрядових дійств вступають у зв'язок із Верхнім і Нижнім світами. Такі уявлення про світобудову та ставлення до світу наших далеких пращурів розкриває архетип Світового дерева.

У багатьох фольклорних текстах Світове дерево уособлює універсальну концепцію світобудови, просторової орієнтації, що відбувається в різних його проявах (небесне дерево, дерево пізнання, дерево життя, дерево роду), а також у образах (вісь світу, світовий стовп, світова гора, яйце, райське дерево, Чумацький шлях). В українській традиції Світове дерево є цілісним і неподільним, де чітко виділяються добре сили (верх), злі сили (коріння) та земний світ людей (стовбур). Як бачимо, всі структурні рівні Світового дерева складали картину Всесвіту. Концепцію

образно-символічної структури Світового дерева, докладний семантичний аналіз, реконструювання та цілісність системи подає І. Мойсеїв у праці «Храм української культури (філософія семіосфери)». Автор називає низ «ґрунтовний рівень» – зерно (насіння і камінь), що означає символіку циклізму культурного життя; «серединний рівень» (земля, дорога і річка), що означають просторові й часові виміри; «верхній рівень» (вершина і злет, сонце і зірка) [8, с. 447–448]. Тому природно наші предки космос або світ уявляли в образі живого організованого об'єкта, схожого на дерево. Інколи в давніх свіtotворчих колядках космос називали деревом життя. Прикладом є колядка, записана І. Нечуєм-Левицьким:

Колось то було з початку світу;
Втоді не було неба ні землі,
Серед моря та два дубочки.
Сіли, впали та два голубоїці,
Два голубоїці на два дубочки,
Почали собі раду радити,
Як ми маємо світ основати? [9, с. 74].

Образ Світового дерева («святе деревце») в обрядодіях календарного циклу уособлював прагнення людей сприяти урожайності та родючості. Про це найкраще оспівується в українських колядках, щедрівках та веснянках.

У багатьох колядках Світове дерево наближається до господарського двору, і як райське дерево, дерево життя безпосередньо репрезентує родину господаря. Видатний український історик М. Грушевський у одному із досліджень зазначив: «Ми можемо собі тепер уявити, як се предвічне дерево, від котрого веде свій початок земля, небо і всі світила, і всі головні пожитки людські, запливло кінець кінцем на нинішній двір господаря, тримаючи на собі й леліючи його родину» [2, с. 236].

У родинно-обрядовій творчості Світове дерево сприяє добробуту в родині. Тому «дерево» часто використовують під час проведення весільної обрядовості, де цей атрибут називається «весільним деревцем» чи «вільцем».

Род (рожай, рід) у міфopoетичному світі поставав творцем всесвіту, опікуном долі, дерева життя. На думку деяких дослідників Род перетворився в хатнього домовика, який, за повір'ям, жив біля домашнього вогнища, був його охоронцем. Род уособлював і нащадків одного предка, тобто був пов'язаний з усім родом. Він єднав померлих предків, живих нащадків і майбутні покоління [11, с. 9].

Наведемо приклад, як через образи й символи у фольклорі розгортається притаманний українцям архетип Роду. У текстах багатьох колядок оспівується та пошановується рід:

Да бувай здоров і віку довгого, сам собою,
І з своєю жоною, з усім родом [10, с. 8].

Для різдвяно-новорічної обрядовості характерне возвеличення й шанування «Дідуха» (зібрани у сніп чи пучок колосся пшениці або жита). Господарі за звичаєм ставлять «Дідуха» на покуті, який є не тільки прикрасою домівки а й символізує свято Коляди, предків роду, старійшину роду. Раніше люди вірили, що «Дідух» оберігає всю родину. А під час проведення поминальних днів архетип Роду символізується через запалені свічки у свічниках. Безперечно, в українській традиції пошанування роду збереглося ще з давніх часів, коли архетип Роду був невіддільним від архетипу Світового дерева. Із плином часу, зі зміною культурних традицій Бог родючості став покровителем родини. Тому родова, родинна тематика ззвучить у

багатьох родинно-обрядових піснях, казках, прислів'ях, приказках, драматичних дійствах «Водіння кози».

Таким чином, образи й символи в українській фольклорно-обрядовій традиції утворюють образно-символічну систему, відображають архетипи, на основі яких розкривається прадавній (міфологічний) світогляд наших пращурів.

Український фольклор різноманітний за жанровою характеристикою. Він складається з двох великих підрозділів: поетичного (віршованого), що найяскравіше виражений у пісенності; прозового, що об'єднує різні оповідні види народної творчості – казки, легенди, перекази, усні оповідання, анекdoti. Український вчений, дослідник фольклору Ф. Кирчів вирізняє ще і третій підрозділ художньої словесної творчості – драматичний, що виступає у формі окремих діалогів, п'ес, сценок для вертепу, народних ігор [5, с. 193–220].

Варто зазначити, що характерною ознакою поетичного фольклору є віршована форма. Безперечно – це народні пісні, адже саме пісня займає особливе місце в житті українців. Народна пісня поєднала в собі естетичне вираження світосприйняття, є джерелом натхнення, взірцем творчості та високої духовності народу. Народні пісні характеризуються правдивістю та реалістичністю людських переживань та почуттів. Пісенна творчість українців збагачувалась протягом століть, тому її розглядають як безцінне надбання української музичної культури.

Як зазначалося вище, архаїчні уявлення, релігійні культу та давня міфологія зумовили ритуальну поведінку наших далікіх пращурів, яка відображає умови життя та побуту. Впродовж певного часу сформувались та утвердились календарно-обрядові традиції, які увібрали в себе особливості природної циклічності, різні етапи сільсько-гospодарської праці. Особливістю родинної обрядовості є те, що в ній об'єдналися ритуально-обрядові дії з піснями, які виконуються з нагоди основних етапів життя людини.

Фольклорно-обрядова традиція своїм змістом, певними ознаками донесла багато елементів архаїки, які здавна перебувають під охороною обряду. Тому календарна та родинна поезія разом з обрядами є неподільною цілісністю, що збереглася в народних традиціях, де значна увага приділяється єдності людини і природи, космогіничним уявлennям, таємничості народження і смерті, нерозривному зв'язку нащадків із предками та пошукам відповідей на запитання щодо світобудови.

Багатий і різноманітний народнопісенний матеріал українців представляє обрядова поезія. Архаїчні уявлennя, релігійні культу та давня міфологія зумовили ритуальну поведінку наших пращурів, пов'язану з життям, побутом та різними видами праці. Спочатку це були своєрідні обрядові пісні – замовляння, що мали сакрально-магічне значення і супроводжувались ритмічними рухами, імітацією явищ природи, певних трудових навичок. Такі ритуальні тексти лягли в основу календарно-обрядової поезії.

Зміст календарно-обрядової поезії розкривається ширше, якщо врахувати її міфологічну основу й образно-символічне наповнення. Календарно-обрядова поезія утворює замкнене коло, характеризує циклічність природи, відображає чергування періодів роботи та відпочинку, об'єднуючись навколо чотирьох найбільших свят – Новий рік – Коляди, Великден, Купайло та Спас.

До зимового циклу календарних пісень належать колядки та щедрівки. Це – новорічні вітання, побажання успіхів та щедрих вроџаїв у новому землеробському році,

величання господарів, їхньої родини, прославлення праці хлібороба та її здобутків.

Весняний цикл складається з веснянок і хороводних ігор. За змістом та манерою виконання веснянки служать для закликання весни, підготовки до польових робіт тощо.

В Україні поширеними є «русьальні пісні», «русьалії» а на межі між весною і літом – петрівчані пісні. Народні пісні насичені змістом де оспівується весняна природа, народний звичай зустрічі весни, а ще вагоме місце відведеного темі кохання.

Великий пласт в обрядовій поезії займають купальські пісні. У піснях присутні мотиви купання, плетення та пускання вінків на воду, вибір пари. Оспівується молодість, краса природи. Купальські пісні, що збереглися до наших днів, є сакральними і виявляють тісний зв'язок із давніми віруваннями, коли цей період вважався поєднанням життєдайних стихій води і сонця, процес фізичного і духовного очищення.

Окрему групу обрядової пісенності становлять пісні жниварського періоду, присвячені збиранию врожаю, возвеличенню людської праці та подяка за щедроти землі. У жниварських піснях разом з возвеличенням праці на землі оспінюються образи сонця, місяця, ясних зірок, веселки, які супроводжували людей у їхній роботі. Місяць постає в образі срібного серпа, а зірки порівнюються з копами пшеници.

Однією з найкращих в усній народній творчості є родинно-обрядова поезія. Це система ритуально-обрядових дій у пісенно-музичному супроводі, які виконуються під час основних подій в житті людини – від народження до смерті. Як і календарно-обрядова творчість, родинна обрядовість зародилася й виникла на основі давніх вірувань та культів і тісно пов'язана з магією.

До родинно-обрядових пісень належать твори, пов'язані з народженням дитини, колискові, весільні та плачі й голосіння. На жаль, останніх зразків залишилося мало. Фольклорні тексти, які виконувались під час народження дитини – наближені до замовлянь, функціонально носять магічний характер і мають символічне значення. Загалом, обряди, пов'язані з появою дитини на світ, що супроводжувалися усопоетичним художнім словом, є архайчними і відображають давні вірування та магію.

Окрему групу складають колискові «материнські пісні», яким властива тематична й сюжетна різноманітність, барвистість образів і символів. Українські колискові пісні мають велику естетичну, пізнавальну та виховну цінність.

Найбільш різноманітний серед родинно-обрядових пісень є весільний цикл. Весільні пісні переплітаються з обрядовими, утворюючи ціле весільне дійство, народну драму. Українське весілля як цілісна родинна драма складається з цілої системи обрядових дій, монологів, весільних пісень, хореографічних елементів та ігор і є довготривалою святковою церемонією.

Весільна обрядовість має, переважно, характер замовляння щастя, багатства, доброї долі для молодих.

Весільні пісні визначаються великою різноманітністю образів нареченого й наречененої, їхніх батьків, весільних гостей, передаючи своїм змістом високу естетику та шанування роду. У весільній обрядовості збережені елементи вшанування предків, старійшин роду, батьків наречених а також чужинців (непрошених людей, запорожців). Варто згадати, що весільні пісні розкривають образи й символи води, вогню, хліба (зерно, весільний коровай), а в піснях нареченого часто називають голубом, соколом, а наречену – голубкою, калиною.

Фольклорно-обрядова традиція зазнає трансформації та оновлення в різні епохи, але не втрачає остаточно своїх позицій. «Трансформація давніх вірувань не означає зникнення величезного шару народної культури, – зазначає С. Мишанич, – це поступовий переход давніх сюжетів і мотивів, образів і світоглядних уявлень у нову систему художньої творчості – фольклор. Колись нерозчленований масив народної міфології став згодом тією основою, з якої витворилася жанрова система фольклору – казки, легенди, переклади, оповідання, балади, геройчний епос, обрядовий цикл тощо» [7, с. 204–205]. Такі погляди підтвердила у своїх дослідженнях Л. Дунаєвська, яка говорила, що фактор міфологічної природи сюжету – це те, що об'єднує легенду, повір'я й казку [3, с. 35]. Продовжив цю думку і В. Давидюк, стверджуючи, що значна частина первісних міфів захована в українських казках, календарних обрядах і піснях, замовляннях, легендах, оповідях і навіть у найдавніших загадках.

Таким чином, багатство й різноманітність фольклорних текстів, поєднуючись із обрядами, стали традицією етнокультури українців, залишаючись при цьому вагомим естетичним надбанням в художній словесності і найголовніше – важливим засобом задоволення культурних потреб. Українці як нація, розвиваючи свою культуру, намагалися виявити власну неповторність, відбиваючи свій світогляд, свої відчуття, переживання, мрії у слові, пісні, обряді, а отже, протягом тривалого часу утворився фольклорний фонд, народні звичаї та традиції. Отже, міфологічний простір, який є основою етнокультури українців, визначає потужність українського етнокультурного надбання в загальнолюдському культурному просторі.

1. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість / В Гнатюк. – К., 1966. – 246 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури. В 6 Т. 9 кн. / М. С. Грушевський – К., 1993, Т. I. – 390 с.
3. Дунаєвська Л. Українська народна казка / Л. Ф. Дунаєвська. – К., 1987. – 35 с.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 2-х кн. / Степан Килимник. – К., 1994. – кн. I. – 392 с.
5. Кирчів Ф. Усна народна словесність / Ф. Кирчів // Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження. У 2-х Т., Т 2. Духовна культура. – Львів, 2002. – 420 с.
6. Максимович М. Малоросійські пісні изданныє М. Максимовичем / М. Максимович. – М., 1827. – 239 с.
7. Мишанич С. Усна народна творчість / С. Мишанич // Культура і побут населення України. – К., 1993. – с. 204–205.
8. Мойсеїв І. Храм української культури (філософія семіосфери) / І. Мойсеїв. – К., 1995. – 464 с.
9. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К., 1992. – 87 с.
10. Сумцов М. Наукове изучение колядок и щедривок / М. Сумцов // Київська старина. – К., 1886. – № 2. – 330 с.
11. Ткач М. Дерево роду / М. Ткач. – К., 1995. – 112 с.